

TOPKAPI SARAYI MÜDÜRÜ PROF. DR. İLBER ORTAYLI İLE SÖYLEŞİ

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yer alan milletlere Osmanlı devletinin yaklaşımı nasıl olmuştur?

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yer alan milletler din gruplarıdır. Mesela, iki tür Ermeni grubu vardır. Bir tanesi, Gregoryen denilen, esas Ermeni Kilisesi, Ortodoks gruptur. Bu grup İmparatorluk'taki Ermeni nüfusun %70'inden (hatta %80'inden) fazlasını oluşturur. Bir de Çukurova, Ankara ve İstanbul'da bulunan Ermeni Katolik cemaati vardır. Bu cemaat Roma Kilisesi'ne bağlı olmakla birlikte, dilleri ve ruhanîleri bakımından ulusal bir karaktere sahiptirler. Ayrıca, Ermeni modernleşmesinin, millî kültürün inkişafın öncüsüdürler. Bu çok açıktır. Örneğin, Kayserili Mihitar'ın öncülüğünü yaptığı Mihitarist mezhebi matbaacılığı, tetkikçiliği, kütüphaneciliği ve filolojik tarih araştırmaları götürmüşlerdir ve Avrupa'da Venedik, Viyana ve Paris gibi merkezlerde araştırma enstitüleri ve manastırları vardır. Mesela Venedik'teki manastır da meşhurdur. Modern Ermeni kültürünü bunlar götürmüşlerdir. Hatta Türkçe'nin Arap harflerle basımını bizden önce bildikleri bir gerçektir. Tabii ki Osmanlı Devleti için milletler kozmopolit imparatorluğun parçasıdır ve bunların içerisinde Ermenilerin ayrıcalıklı bir yeri vardır. Önemli işleri, hatta stratejik maddeler üretimini Ermeni Amira sınıfından kişilere bırakmışlardır ve İmparatorluğun mimarları da sistematik olarak bu zümreden çıkmıştır.

Rum isyanından sonra boşalan Osmanlı hariciyesine yerleştirilen Ermenilere, Osmanlı Devleti'ne hizmetlerinden dolayı "millet-i sadıka" adı verildi. Ermeni yazarlar, Osmanlı Ermenilerinin her daim bağımsızlık peşinde koşan asi bir halk olduğunu iddia ederler. Millet-i sadıka ifadesinin 19.yya kadar tüm Ermeniler için kullanıldığını söyleyebilir miyiz?

Rum isyanından sonra Osmanlı hariciyesi Ermenilere bırakılmıştır. Sahak Abro gibi önemli isimler vardır. Bu da Amira sınıfının bürokraside çok önemli bir yer edinmiş olduğunu gösterir. Ne var ki, Rum isyanı aynı zamanda Ermeni milletinin aristokrasisi dışında kalan, devletle entegrasyonu bütünleşmiş olan Ruhban ve laik grupların dışındakileri arasında yeni fikirlerin yayılmasına neden olmuştur - özellikle dış Ermeni propagandası anlamında. Ve böylece bir bağımsızlık fikrine saplanmışlardır. Eylemler özellikle 19. asır boyunca gelişmiştir ve Ermeni heyetinin Berlin Kongresi'nde talepte bulunmasına kadar gitmiştir. Ondan sonra memleketin içinde Ermeni silahlı hareketi artmaya başlamıştır. Bu çok açık bir biçimde görülmektedir. Yeni çıkan Yıldız arşivlerinde bu talep ve hareket görülmektedir -ki Ermeni milletinin Ramgavar gibi grupları, etabli burjuva kesimi bu hareketten pek hoşlanmıyorlardı. Ve onlar da bu tip saldırılara maruz kalıyordu.

Avrupalı seyyah Helmuth Von Moltke'nin Ermenilerden bahsederken Hristiyan Türkler tabirini kullandığını biliyoruz. Böyle iç içe geçmiş iken Osmanlı Ermenilerinin isyan etmesinin temel sebebi nedir?

Moltke'nin bahsettiği Hristiyan Türkler, daha çok Karamanlı Rumlar dediğimiz kesimdir. Ama Türkçe konuşan ve Ermeni alfabesiyle Türkçe yazan bir Ermenilik de mevcuttur. Bunlardan Hovsep Vartanyan (Vartan Paşa) çok önemlidir, roman yazmaktadır. Osmanlı Ermenileri anane bakımından Müslümanlara çok yakındırlar. O kadar ki, bazı hallerde miras taksimlerini şer'i mahkemelerde yapmaktadırlar. Sayısız örnek mevcuttur. Bu birlik, hiç şüphesiz ki, bugün için mevcut olmayan bir entegrasyondur. Ayrılma kaynağı din ve de Kilise'nin etrafında şekillenen eğitimidir –ki, bu eğitim daha sonra laikleşmiştir. Eseyan (İstanbul Özel Eseyan Ermeni Lisesi) gibi bir okulu, Kilise'nin varlığı ve teşkilatlandırmasıyla açıklayamazsınız.

Tehcir'in temel sebebi nedir?

Tehcir, bilhassa Berlin Kongresi'nden sonra devam eden mücadeleye karşılık, Cihan Harbi'ne girmemiz de düşünülerek, askerî bir tedbir olarak alınmıştır –zaten Osmanlı İmparatorluğu'nun bu harbe girmiş olması bir felakettir, geleceğin Türkiye'si için kalıcı problemler bırakmıştır. Enver Paşa başkumandan, Genelkurmay Başkanı da Bronsart von Schellendorf'tur. Onun talimatı tehcirin planlanandan daha derin ve devamlı yapılması yönündeydi. Yani “durdurulduğu takdirde yetmez” direktifi kullanılmıştır. Bu bakımdan Birinci Cihan Harbi'nde, Alman Genelkurmayının tehcirdeki rolü çok büyüktür. Bunu gizlemektedirler ancak üzerinde durulması gerekir. Hiç şüphesiz, bugünkü Ermenistan'a Osmanlı topraklarından devamlı göç vardı ama bazıları geri dönüyordu. Tehcirdeki Ermeni toprakları ve malları konusu tam bir keşmekeştir. Bu konuda bir düzenlemeye gidilmelidir. Düzenleme usulünün bulunması lâzımdır. Arşivlerden ve kayıtlardan bulunabilir. Elbette, tamamen tazmini mümkün değildir. Ancak çok bilinenlerin düzeltilmesi mümkündür. Ve böylece birçok sorun da çözülür.

Tehcir edilen Osmanlı Ermenilerinin mal ve topraklarına ne olmuştur? (Emval-i Metruke)

Emval-i Metruke, Ermenilerin giderken bıraktıkları mallardır. Bunlar çok iyi korunmuş değildir. Kimlere, nasıl geçmiş bilinmiyor; kayıtlarımız çok iyi değil. Talep edildiği ve tespit edildiği kadarıyla bir tazmine gidilmesinde büyük fayda var.

Ermenilerin mallarına el koymak amacıyla sürüldüklerine dair bir iddia var. Sizce kötü niyet mi söz konusu?

Hayır. Öyle bir şey yok.

Osmanlı arşivlerinin yeterince tasnif edildiğini düşünüyor musunuz? Özellikle Osmanlı Ermenileri ile ilgili arşivleri yeterli buluyor musunuz?

Osmanlı arşivlerinin yeterince tasnif edildiğini düşünmüyoruz. Şahsen, Yıldız Evrakı gibi temel bir bölümün bu kadar geç açılması; fakat açıldığı vakit, birtakım yeni hakikatin ortaya çıkması beni bile şaşırtmıştır. Birtakım olayların aksettirilmesiyle toplumu aydınlatacak, Osmanlı Ermenileri ile ilgili sayısız evrak vardır -Temettü Defterleri gibi. Bunların süratle ortaya çıkarılıp incelenmesi, tasnife ve istifadeye sunulması gerekmektedir. Bu bakımından, Türkiye’de Ermeniler üzerine konuşanların -hangi tarafta olursa olsun, bunları bilmediklerini ve ulaşamadıklarını görüyoruz. Sorun bu yüzden kör bir kavgaya dönüşmekte. Karşılıklı araştırmaların, hatta Ermenistan Cumhuriyeti’nin ilmî organlarıyla birlikte yapılmasında büyük fayda vardır. Bu tarihi sorunun, amatör yaklaşımlarla, hislerle ve teknik bilgisizliklerle hareket edilerek anlaşılır bir hale getirilebileceği kanısında değilim.

